

Nezamestnané ženy a nezamestnaní muži – vnímanie situácie nezamestnanosti¹

Miroslav Frankovský

Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, Slovenská republika

Úvod

Výskum rodových diferencií sa dotýka širokej sféry štúdia sociálneho správania a je jedným zo základných výskumných zameraní v psychológii vôbec (Baumgartner, 1998). Je prejavom zvýšeného záujmu o štúdium psychiky ženy a muža (Bačová, 1999). Hart (1996) v tejto súvislosti chápe rod ako sociálnu konštrukciu, ktorá sa formuje a udržiava vo vzájomných vzťahoch medzi ľuďmi, v procese interakcie medzi ženami a mužmi. Rodové (gender) diferencie môžeme takto charakterizovať, ako rozdiely v kultúrnych a sociálnych konštruktoch, ktoré sú pripisované ženám a mužom. Uvedené vymedzenie odlišuje čisto biologické definovanie ženy a muža, ktoré je spojené s pojmom pohlavie, od kultúrneho a sociálneho určenia.

Výskum rodových rozdielov sa nevyhol ani oblasti zvládania náročných životných situácií. N.S. Endler a J.D.A. Parker (1990) pri analýze troch stratégií správania – orientácia na úlohu, orientácia na emócie a vyhýbanie zistili, že pri všeobecnej preferencii orientácie na úlohu ženy viac preferovali orientáciu na emócie a vyhýbanie. Rozdiely v uprednostnení voľby stratégie hľadanie sociálnej pomoci v odpovediach mužov a žien zistili I. Sarmány (1992) a R. E. Thayer et al. (1994). Na rozdiel od týchto poznatkov Hadušovská (1997) neuvádza interpohlavné rozdiely na úrovni generalizovaných stratégií (v tomto prípade bolo špecifikované vyhýbanie, samostatné riešenie problému a hľadanie pomoci).

Uvedený koncept výskumov špecifikujúci rozdiely medzi mužmi a ženami si našiel celkom zákonite svoje miesto aj v psychologickom výskume nezamestnanosti, ktorú je možné považovať za špecifický typ náročnej životnej situácie. Analýza rodových diferencií v súvislosti s nezamestnanosťou však nepriniesla jednoznačné výsledky. Práve naopak, nie je zriedkavosťou, že si jednotlivé zistenia navzájom odporujú. Jednou z možných príčin toho stavu je aj skutočnosť, že väčšina štúdií copingových stratégií pri strate zamestnania bola venovaná mužom. Ženy sa v týchto výskumoch objavili zvyčajne len ako manželky nezamestnaných mužov (Liem, Liem, 1988). Koncepcia uvedených výskumov súvisí s neskorším vstupom žien na trh práce. Menšia pozornosť venovaná nezamestnaným ženám môže mať svoje dôvody aj z viac alebo menej v minulosti akceptovaného predpokladu menšieho významu práce v hierarchii ďalších aktivít u žien než u mužov (Kautman, Fetters, 1980). Tento predpoklad viedol k záverom, že ženy sú stratou zamestnania menej traumatizované ako muži (Tary, 1983). Posledné výskumy však dokazujú, že ženské postoje k práci sú veľmi podobné mužským, čiže ženy menia svoju orientáciu k práci (Sverko, Super, 1995 podľa Kulík, 2000). Výrazne je uvedená skutočnosť postihnutelná predovšetkým u žien s vyšším vzdelaním.

Uvedené poznatky ovplyvňujú obsah výskumov nezamestnanosti, do ktorých sú čoraz viac zahrnuté aj ženy. To v konečnom dôsledku umožňuje skúmať aj rodové diferencie.

Aj keď, ako sme už uviedli, výsledky výskumov rodových diferencií nie sú celkom konzistentné, svedčia v prospech myšlienky zblížovania postavenia mužov a žien na trhu práce. Bartell a Bartell (1985) v tejto súvislosti argumentujú navzdory všeobecnému presvedčeniu v minulosti, že efekt nezamestnanosti je pre ženy rovnako komplexný ako pre mužov. Dokonca môže mať ešte horší

¹ Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 2/321423/2003

dopad spôsobený vplyvmi manželského stavu. Vydaté ženy v manželstve sú často v postavení osoby s druhotným príjmom a nemôžu sa teda vyjadriť tak negatívne k strate zamestnania ako muži (postavenie osoby s primárnym príjmom) alebo slobodné ženy, ktoré môžu byť ešte negatívnejšie ako muži.

Podobné zistenia prezentoval aj Kulik (2000, 2001). Autori vo výskume rodových diferencií venovali v príspevku pozornosť intenzite stratégií pri hľadaní práce, času venovanému hľadaniu práce, psychologickému stresu zo straty zamestnania, zhoršeniu zdravia a finančnému napätiu, dôležitosti práce, výhod nezamestnanosti. Priame rozdiely vo vzťahu k rodu neboli zistené. Muži len pripisovali väčší význam práci a ženy dopadu nezamestnanosti na ich zdravie.

Stretnutia človeka s náročnou životnou situáciou nezamestnanosti, spôsob jej zvládania a rezídua týchto procesov majú svoj východiskový bod práve v percepcii tejto situácie.

Zvýšený záujem o štúdium percepcie situácií registrujeme od prvej polovice 70. rokov a súvisí s rozvojom interakcionistických koncepcií v psychológii osobnosti a s rozvojom kognitívnej sociálnej psychológie (Baumgartner, Frankovský, Hadašovská, 1995). Do centra pozornosti sa tak dostáva úloha psychologického významu situácie pre jednotlivca. Výskum sa zameriava na otázku, akým spôsobom je poznávanie situácií na subjektívnej úrovni konštruované (Baumgartner, Hadašovská, 1997).

V prezentovanom príspevku sme sústredili pozornosť práve na aspekt percepcie situácie nezamestnanosti ako na jeden z dôležitých článkov podmieňujúcich spôsob zvládania týchto situácií. Analýza uvedenej problematiky vychádzala z postihnutia možných rodových diferencií percepcie situácie nezamestnanosti.

Metóda

V príspevku sú spracované údaje z výskumu, ktorý sa uskutočnil v roku 2004 v okrese Košice okolie na vzorke 170 nezamestnaných (83 mužov a 87 žien) s priemerným vekom 33,5 roka a s priemernou dĺžkou nezamestnanosti 23,4 mesiaca.

Empirické údaje boli získané pôvodnou metodikou PSN (percepcia situácie nezamestnanosti), ktorá obsahovala 10 položiek. Na tieto položky respondenti odpovedali na 5-bodovej škále (1 – rozhodne nie, 2 – nie, 3 – neviem to posúdiť, 4 – áno, 5 – rozhodne áno).

Výsledky

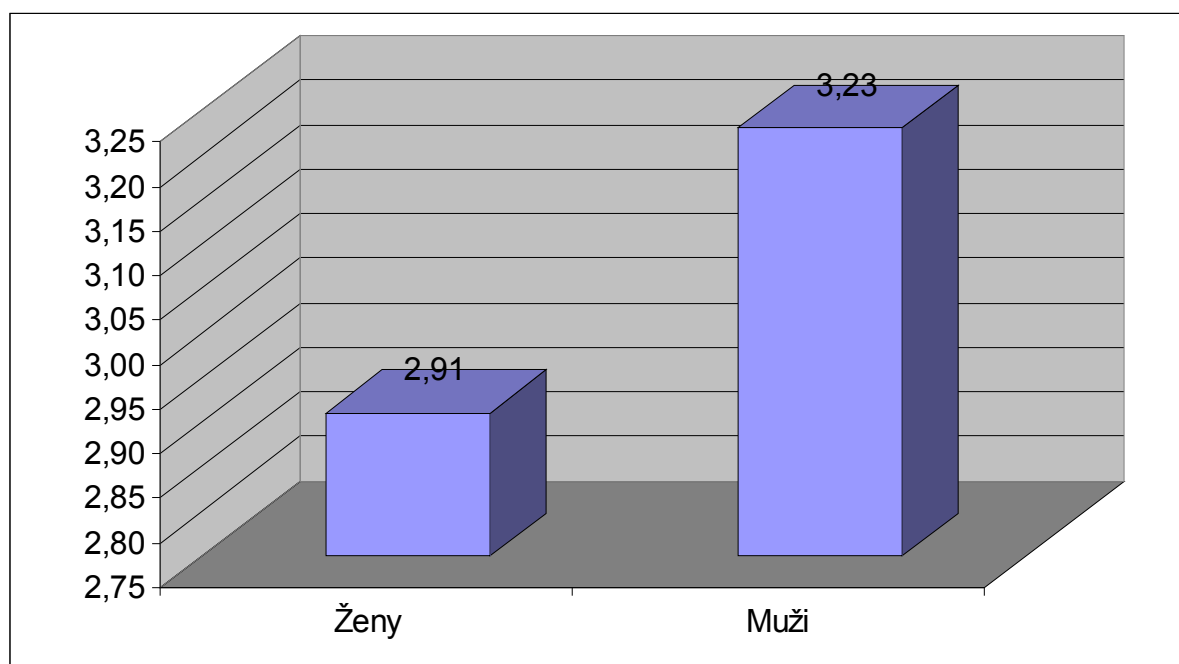
Analýza diferencií (použili sme t-test pre nezávislé výbery) medzi mužmi a ženami pri posudzovaní jednotlivých atribútov percepcie situácie nezamestnanosti poukázala na existenciu limitovaného počtu štatisticky významných rozdielov. Uvedené rozdiely sme zistili pri posúdení troch položiek dotazníka. V ostatných siedmich položkách rozdiel v odpovediach mužov a žien nebol štatisticky významný (tabuľka 1 – 3).

K posúdeniu doby nezamestnanosti ako prechodnej, s dobrou vyhlídkou na jej riešenie sa muži štatisticky významne výraznejšie priklonili k pozitívnejšiemu hodnoteniu (3,23) ako ženy (2,91). Tie posúdili túto položku skôr neutrálne (tabuľka 1). Je potrebné však upozorniť, že posúdenie doby nezamestnanosti ako prechodnej je aj u mužov len veľmi jemne posunuté do pozitívneho pásma.

Tabuľka 1 Doba nezamestnanosti je len prechodná

Rod	Priemerná hodnota	T - test	p
Ženy	2.91	2.111	0.036
Muži	3.23		

Graf 1 Doba nezamestnanosti je len prechodná

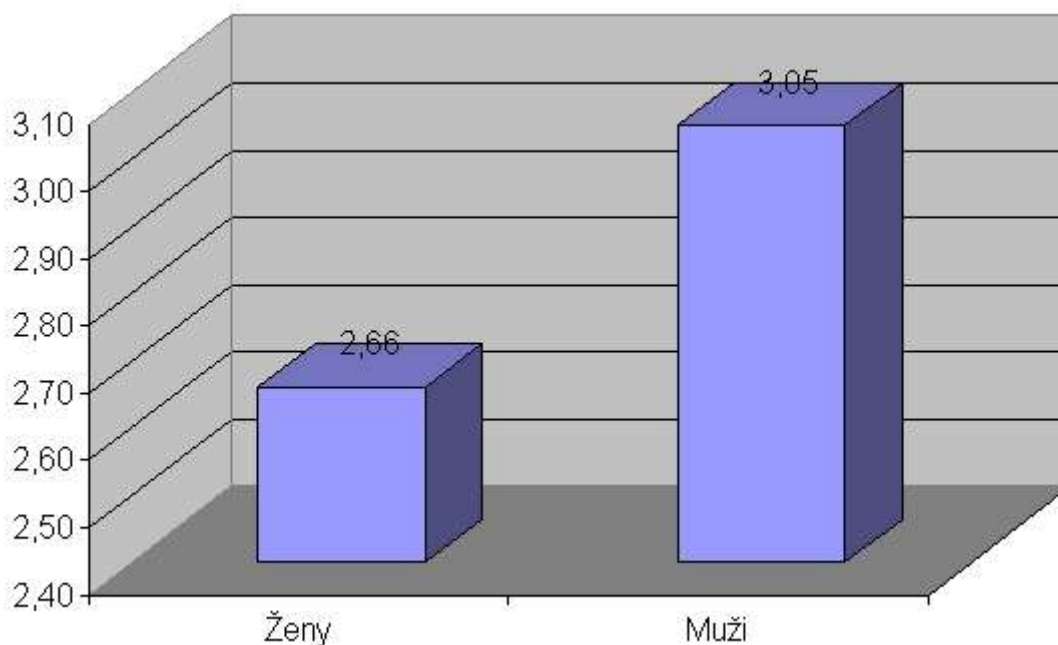

Pri posudzovaní položky, že nezamestnanosť je prejavom nezájmu o človeka (tabuľka 2), ženy na rozdiel od mužov štatisticky významne odmietli takéto hodnotenie situácie nezamestnanosti (2,66). Hodnotenie mužov bolo vo vzťahu t tejto položke neutrálne (3,05).

Tabuľka 2 Nezamestnanosť je prejavom nezájmu o človeka

Rod	Priemerná hodnota	T - test	P
Ženy	2.66	1.2.148	0.033
Muži	3.05		

Graf 2 Nezamestnanosť je prejavom nezájmu o človeka

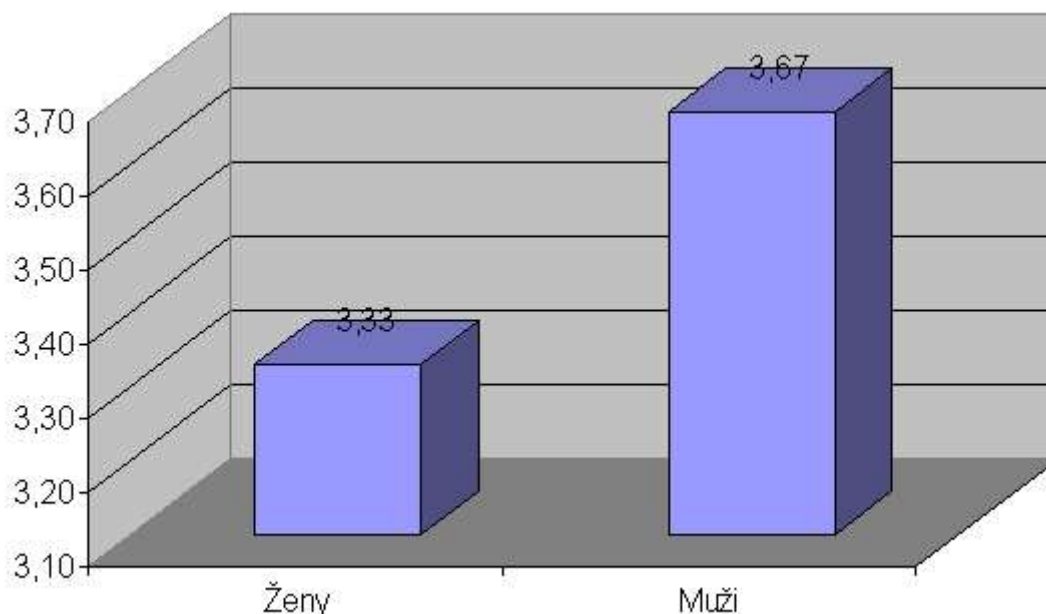

Hodnotenia postavenia človeka v situácii nezamestnanosti sa týkala tretia položka, v ktorej bol zaznamenaný štatisticky významný rozdiel v odpovediach mužov a a žien (tabuľka 3). V tomto prípade tak muži ako aj ženy vyslovili súhlas s touto položkou. Hodnotia teda postavenie človeka v nezamestnanosti ako ponižujúce. Rozdiel ale bol postihnutý v miere súhlasu. Muži štatisticky významne vyslovili väčšiu mieru súhlasu s touto položkou (3,67) ako ženy (3,33).

Tabuľka 3 Počas nezamestnanosti je človek v ponižujúcom postavení

Rod	Priemerná hodnota	T – test	P
Ženy	3.33	2.073	0.040
Muži	3.67		

Graf 3 Počas nezamestnanosti je človek v ponižujúcom postavení

Diskusia a záver

Poznatky z prezentovaných štúdií, ako aj naše zistenia svedčia o tom, že riešenie otázok špecifikácie rodových diferencií, ktoré súvisia s postavením žien a mužov na trhu práce, a charakteristika nezamestnaných žien nie je jednoduché.

Viaceri autori (Buchtová, 2001, 2002) upozorňujú na určité aspekty súvisiace s pozíciou nezamestnaných žien, ktoré kategorizujú ženy ako špeciálnu rizikovú skupinu osôb na trhu práce (podobne sú zaraďovaní ľudia zdravotne postihnutí, mladí ľudia, rómske etnikum, ľudia bez kvalifikácie atď.). Zdôrazňuje sa v tejto súvislosti predovšetkým preferencia mužskej pracovnej sily pre jej väčšiu mobilitu, nezaťaženosť starostlivosťou o domácnosť a detí, materstvo, zákonné obmedzenia a pod. Rovnako zavedenie skrátenej pracovnej doby, ktorá by čiastočne mohla riešiť uvedené problémy, nie je väčšinou vhodným východiskom pre zamestnávateľov. V kritickom postavení sú z tohto uhla pohľadu na nezamestnanosť slobodné matky.

Z histórie prístupu k rodovým diferenciám v oblasti nezamestnanosti je zrejmé, že otázka nezamestnaných žien začala pútať pozornosť v návaznosti na zmenu celkového vnímania postavenia a úloh žien v spoločnosti. Dochádza k tomu v období, keď si čoraz jasnejšie uvedomujeme rozdiel v tendencii rozlišovať pohlavia a rozlišovať hlavne podľa pohlavia. Autori upozorňujú, že tu je práve deliaca čiara medzi pohlavím a gender. V tomto zmysle sú rozdiely medzi pohlaviami prirodzené, ale gender rozdiely sú podmienené kultúrou (Oakleyová, 2000) a kultúrou podmienenou identifikáciou sa s určitými rolami v spoločnosti (Poněšický, 2003).

Uvedeným všeobecným zisteniam z oblasti rodových štúdií zodpovedajú aj poznatky v špecifickej oblasti výskumu nezamestnaných žien a rodových diferencií súvisiacich z nezamestnanosťou.

Závery z výskumov rodových diferencií svedčia o tom, že pasivita a nečinnosť sú skôr spájané s nezamestnanými mužmi ako ženami (Walsh, S., Jackson, P.R, 1995). Primárna odpoveď nezamestnaných mužov spadala do vzorca letargie a nečinnosti a nie do väčšej zaangažovanosti sa v starostlivosti o domácnosť a detí. Na rozdiel od toho nezamestnané ženy strávili viac svojho času robením vecí, ktoré predtým robili vo svojom čase mimo zamestnania.

Dopad nezamestnanosti na well-being z hľadiska rodových diferencií je vo väčšine štúdií popisovaný ako nevýznamný (Fielden, S. L., M., J. Davidson, 2001). Sú ale štúdie, ktoré, ako uvádzajú uvedení autori, popisujú väčší dopad nezamestnanosti na well-being mužov hlavne v oblasti depresie a anxiety. Naopak, existujú iné štúdie, ktoré popisujú väčší dopad nezamestnanosti na ženy, hlavne na mentálne a fyzické aspekty kvality života.

Aj keď, ako sme už uviedli, väčšinou nie sú popisované významné rodové diferencie dopadu nezamestnanosti na mužov a ženy, môžu určité aspekty pôsobiť na tento dopad ako mediátory rodového vplyvu.

Finančná deprivácia sa prejavuje u mužov aj žien, ale u mužov nepriamymi konzekvenciami, t.j. napr. stratou statusu, u žien priamymi konzekvenciami, t.j. napr. platenie účtov (Leefflang et al., 1992).

Rozdiely medzi mužmi a ženami sú, podľa niektorých autorov, skôr spôsobené rolovými konfiguráciami, než vlastnými gender rozdielmi (Daniel, 1990, podľa Fielden, S. L., M., J. Davidson, 2001, Ensminger, Celento, 1990). K uvedenému chceme ale pripomenúť, že rolové konfigurácie sú v našom chápaní podstatnou charakteristikou gender diferencií, preto tieto zistenia súvisia, podľa nás, s rodovými rozdielmi a rolové očakávania vystupujú ako mediátor vplyvu nezamestnanosti.

Naše zistenia svedčia o tom, že rozdiely v percepcii situácie nezamestnanosti medzi mužmi a ženami nie sú jednoznačné a výrazné. Na uvedené vnímanie vplyva zrejme zblížovanie pozícií mužov a žien na trhu práce. Muži predsa len vnímajú situáciu nezamestnanosti skôr ako prechodnú s dobrou vyhlídkou na jej riešenie než ženy. Uvedená diferencia však nemusí poukazovať na priame rodové rozdiely, ale môže byť spôsobená vplyvom sebaobrany, ochrany vlastného statusu, ktorý je výraznejší u nezamestnaných mužov (Leefflang et al., 1992).

Naopak, ženy neposudzovali situáciu nezamestnanosti tak výrazne ako ponížujúcu, spôsobujúcu osamelosť ako muži. Aj v tomto prípade môžeme predpokladať určitý mediátorový vplyv iných faktorov, konkrétne skutočnosti, že ženy strávia viac svojho času robením vecí, ktoré predtým robili v čase mimo zamestnania. Teda situáciu nezamestnanosti vo vzťahu k vlastnej osobe nehodnotia tak negatívne (Laite a Halfpenny, 1987, podľa Walsh, S., Jackson, P. R, 1995).

Naše poznatky, ako aj viaceré prezentované zistenia iných autorov svedčia o tom, že interpretovanie rodových diferencií vo vzťahu k nezamestnanosti nesie v sebe určitú protirečivosť. Prezentované sú štúdie, v ktorých sa rozdiely nezistili, rovnako ako štúdie popisujúce diferencie, niekedy však v opačnom smere (preferencia aktívnych copingových stratégií mužmi vs. nečinnosť a pasivita mužov). Domnievame sa, že našim príspevkom do diskusie o týchto nekonzistentných záveroch sú zistenia o nevyhnutnosti a vyššej efektívnosti interpretovania rodových diferencií na špecifických úrovniach so zohľadnením mediátorového vplyvu iných faktorov (napr. aj situačných faktorov), než hľadanie vysoko generalizovaných rodových diferencií vo vzťahu k nezamestnanosti.

Literatúra:

- Bačová, V.: Človek ako muž a človek ako žena v psychologickom bádani (k histórii a súčasnosti bádania). In: Bačová, V. (Ed.): *Súčasnosť a perspektívy psychológie na Slovensku*. 1999, Košice, FF PU, CD ROM.
- Bartell, M., Bartell, R.: An integrative perspective on the psychological response of women and men to unemployment. *Journal of Economic Psychology*, 1985, 6, 27-49.
- Baumgartner, F.: Interpohlavné rozdiely v agresívnom správaní. *Človek a spoločnosť, internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*, 1998, 1, 1. Dostupné z World Wide Web www.saske.sk/cas/
- Baumgartner, F., Frankovský, M., Hadušovská, S.: Kognitívna reprezentácia životných situácií: medzipohlavné rozdiely. In: *Sborník k 60. výročí časopisu Psychologie*, Brno, Psychologický ústav AV ČR, 1995, 221-238.
- Baumgartner, F., Hadušovská, S.: Dimenzie náročných životných situácií a možnosti ich klasifikácie. In: Lovaš, L., Výrost, J., (Eds.): *Stratégie správania v náročných životných situáciách*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, 16-37.
- Buchtová, V.: Sociální psychologie nezaměstnanosti. In: Výrost, J., Slaměnik, I.: *Aplikovaná sociální psychologie II*. Grada, Praha 2001, 81-112.
- Buchtová, V.: *Nezaměstnanost, psychologický, ekonomický a sociální problém*. Grada, Praha, 2002.
- Endler, N. S. Parker, J. D. A.: Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1990, 58, 844-854.
- Ensminger, M., E., Celentan, D., D.: Gender differences in the effect of unemployment on psychological distress. *Social Sciences Medicine*, 1990, 30, 469-477.
- Fielden, S. L., M., J. Davidson: Stress and Gender in Unemployed Female and Male Managers. *Applied psychology: an international review*, 2001, 50, 305-334
- Hadušovská, S.: Intersexuálne differences in behavior strategies in demanding situations. *Studia psychologica*, 1998, 39, 2, 115-118.
- Hart, B.: The construction of the gendered self. *Family Psychotherapist*, 1996, 43-60.
- Kaufman, D., Fetters, M. L.: Work motivation and job values among professional men and women. A new accounting. *Journal of Vocational Behavior*, 1980, 17, 251-262.
- Kulik, L.: Jobless men and Women: A comparative analysis of job search intensity, attitudes toward unemployment, and related responses. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 2000, 73, 487-500.
- Kulik, L.: Impact of length of unemployment and age on jobless men and women: a comparative analysis. *Journal of employment counseling*, 2001, 38, 15-27.
- Leeflang, D. et al.: Health effects of unemployment: Men and women. *Social Science Medicine*, 1992, 34, 311-342.

Liem, D., Liem, J. H.: Psychological effects of unemployment on workers and their families. *Journal of Social Issues*, 1988, 44, 87-105.

Oakleyová, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Portál, Praha 2000.

Poněšičký, J.: *Fenomén ženství a mužství, psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Triton, Praha 2003.

Sarmány Schuller, I., : Indikátor stratégií zvládania. In: Prokopčáková, A., Ruisel, I., (Eds.): *Praktická inteligencia II.: Vybrané metodiky*. Bratislava, Ústav experimentálnej psychológie SAV, 1992, 44-51.

Tary, D. B.: Women and the new unemployment. *Humboldt Journal of Social Relations*, 1983, 47-60.

R. E. Thayer, R. E. et. al. : Self-regulation of mood: Strategies for changing a bad mood, raising energy, and reducing tension. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1994, 67, 5, 910-925.

Walsh, S., Jackson, P. R.: Partner support and gender: Contexts for coping with job loss. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 1995, 68, 253-268.

FRANKOVSKÝ, Nezamestnané ženy a nezamestnaní muži – vnímanie situácie nezamestnanosti. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 8 s. je dostupný na přiloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.